

Паньків Наталія Мирославівна,
кандидат географічних наук, доцент

Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна,
e-mail: pankivnatalya@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Мета: поповнення понятійно-термінологічного апарату туризмології та змістовне наповнення поняття «організація туристичних ресурсів», визначення доречності та можливостей його використання.

Методика дослідження базується на аналізі часової та змістової детермінанти терміну «організація» в різних наукових дослідженнях та спробі прив'язки до туристичної сфери з позиції сучасного трактування туристичного використання території. Туризм є тим видом діяльності людини, що вимагає певних умов стосовно ресурсного забезпечення процесу створення туристичного продукту та обслуговування споживачів туристичних послуг. Для цього необхідно зрозуміти потенційні та реальні туристично-ресурсні можливості використання території.

Результати: в статті проведений аналіз існуючих підходів трактування терміну «організація», оскільки в основі функціонування туристичної сфери є економічна основа та комерційний зиск. Окрім того, визнання туризму науковим напрямом дослідження створює необхідність поповнення понятійно-термінологічного апарату, формуючи теоретичну складову туризмології.

Наукова новизна полягає у визначенні місця системного підходу при організації туристичних ресурсів у функціонуванні сфери туризму та пропозиції власної ієрархічної структури організації туристичних ресурсів на основі використання системного підходу.

Практична значимість є в теоретичному обґрунтуванні підґрунтя використання «організації» туристичних ресурсів та його застосування на практиці, враховуючи факторний аналіз території.

Ключові слова: організація, туристичні ресурси, класифікаційні підходи, системний підхід, система туристичних ресурсів.

Паньків Наталія Мирославівна,
кандидат географических наук, доцент

Львовский национальный университет
имени Ивана Франка, г. Львов, Украина,
e-mail: pankivnatalya@gmail.com

К ВОПРОСУ ОРГАНИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ

Цель: пополнение понятийно-терминологического аппарата туризмологии и смысловое наполнение понятия «организация туристических ресурсов», определение уместности и возможностей его использования.

Методика исследования основывается на анализе временной и смысловой детерминанты термина «организация» в разных научных исследованиях и попытке привязки к туристической сфере с позиции современной трактовки туристического использования территории. Туризм – тот вид деятельности человека, который требует определенных условий относительно ресурсного обеспечения процесса создания туристического продукта и обслуживания потребителей туристических услуг. Для этого необходимо понять потенциальные и реальные возможности использования территории.

Результаты: в статье проведен анализ существующих подходов трактовки термина «организация», поскольку в основе функционирования туристической сферы есть экономическая составляющая и коммерция. Кроме того, признание туризма научным направлением исследований создает необходимость пополнения понятийно-терминологического аппарата, формируя теоретическую составляющую туризмологии.

Научная новизна заключается в определении места системного подхода при организации туристических ресурсов в функционировании сферы туризма и предложении собственной иерархической структуры организации туристических ресурсов на основе использования системного подхода.

Практическое значение заключается в теоретическом осмыслении основы использования «организации» туристических ресурсов и практического применения, учитывая факторный анализ территории.

Ключевые слова: организация, туристические ресурсы, классификационные подходы, системный подход, система туристических ресурсов.

УДК 338.48:504.062

Pankiv Natalya Miroslovivna,
Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine, e-mail:
pankivnatalya@gmail.com

ON THE ISSUE OF TOURISM RESOURCES

Aim: replenishment the concept and terminology apparatus of tourismology and the content of the "tourist resources organization" concept, the determination of relevance and opportunities for its use.

The research *methodology* is based on the analysis of the temporal and content determinants of the term "organization" in various scientific studies and an attempt to bind to the tourism sector from the point of view of the territory tourist usage modern interpretation. Tourism is the kind of human activity that requires certain conditions regarding the resource provision of the tourist product and the maintenance of tourist services. To assure this, we need to understand the potential and real tourist resources possibilities of the territory usage.

Results: the article analyzes the existing approaches to the interpretation of the term "organization", since the tourism industry is based on the economic basis and commercial profit. In addition, the recognition of tourism as a scientific direction of research creates the need to replenish the concept and terminology apparatus, forming the theoretical component of tourismology.

The scientific novelty consists in determining the place of the system approach to organizing tourist resources in the sphere of tourism and proposing its own hierarchical structure of the tourist resources organization on the basis of the systematic approach usage.

Practical significance is in the basis theoretical substantiation of the tourist resources "organization" usage and its application in practice, taking into account factor analysis of the territory.

Key words: organization, tourist resources, classification approaches, system approach, system of tourist resources.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ресурсної складової туристичної сфери ні в кого не викликає сумнівів. Адже для функціонування галузі туризму необхідна наявність чи не найбільшої різноманітності туристичних ресурсів, на відміну від інших секторів національної економіки. З дослідження туристичного потенціалу території

розпочинається майже кожна наукова праця, що має відношення до проблем туризму. Те саме стосується оцінки туристичного (рекреаційного) потенціалу в регіональному аспекті та забезпеченості власне туристичними ресурсами. На це акцентується увага в наукових виданнях з географії, екології, економіки тощо. Різноманітність та різнобічність трактувань, наявність значної кількості наукових розробок свідчить також про недостатню вивченість низки важливих теоретичних та практичних питань. Зовсім нещодавно туризм визнаний науковим напрямом досліджень, а це створює необхідність додаткових напрацювань, що зможуть поповнити теоретичну складову туризмології – науки про туризм. Основою будь-якого наукового напрямку досліджень є понятійно-термінологічний апарат, що свідчить про внутрішньо-наукову диференціацію та структурну наповненість науки, тим самим формуючи актуальність обраного дослідження. Коли мова йде про туристичні ресурси, в більшості випадків мають на увазі їхню наявність, розташування та особливості використання в туристичній сфері. Термін «організація» стосовно туристичних ресурсів не використовується, лише в площині аналізу туристичної галузі. Проте, це лише поверхнєве розуміння цього поняття без усвідомлення багатоаспектності суті, змісту та внутрішнього наповнення

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення туристичних ресурсів присвячені чимало праць вітчизняних та іноземних науковців. Це роботи Н. В. Фоменко, І. Т. Твердохлебова, М. П. Мальської, О.О.Любіцевої, З. В. Герасимчука, І. В. Смаль (Україна), Д. Схверсона, К. Холлі, Л. Мітчела (США), І. О. Квартальнова, В. Ю. Воскресенського (Росія), А. Ковальчик, М. Труасі (Польща), П. Дефер (Франція) та інших представників світових наукових кіл. Проте, що стосується організації туристичних ресурсів дослідження науковців розглядаються лише в площині організації туристичної галузі. Це праці Любіцевої О. О., Смаль І. В., Безуглого І. В. тощо. Дослідження поняття «організація» добре висвітлено з економічно-організаційної точки зору в праці Монастирського Г. Л., де він пояснює його суть з точки зору внутрішнього, змістовного наповнення та структурно схематизує. Окремі напрямки організації різного роду системних утворень: природних, екологічних тощо висвітлені в роботах Петліна В. М., Гнатіва П. С., Матвійчука Л. Ю. та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. Відсутність прив'язки поняття «організація» до туристичних ресурсів пояснюється досить вузьким трактуванням значення цього терміну та можливостями їхнього поєднання. Проте, не слід забувати, що статична наявність туристичних ресурсів в межах певної території не завжди передбачає або уможливорює їхнє належне використання. В такому випадку слід говорити про потенційні туристичні ресурси (ресурси у «підвішеному» стані), для використання яких необхідна організаційна узгодженість функціонування інших дотичних та невід'ємних складових: економічної, соціальної, транспортної, екологічної тощо.

Таблиця 1

Наукове трактування терміну «організація» в часовій детермінанті

Автор, рік	Трактування поняття «організація»
1. Урсул А. Д., 1968	Це особлива форма зв'язку, що характеризує стан системи. Фактично, процес організації є одним з різновидів руху.
2. Сетров М. І., 1970	Організація є відображенням аналітико-синтетичного підходу до єдності, взаємозв'язку явищ дійсності. Процесуальний характер організації означає, що вона перебуває у безперервному процесі становлення і одержання нових властивостей в межах збереженості якісної визначеності.
3. Круть І. В., 1978	Це уся сукупність системоутворювальних факторів, яка обумовлює цілісність системи, включно з взаємообумовленістю підсистем.
4. Соколов Б. С., Мейєн С.В., 1976	Це сукупність усіх внутрішніх і зовнішніх системоутворювальних чинників, при цьому останніми можуть бути і речі, і відношення, і властивості.
5. Солнцев В. Н., 1981	Це процес виникнення в часі і просторі впорядкованості, системної самостійності, структурованості досліджуваних явищ дійсності.
6. Преображенський В.С., 1989	Це поняття містить дві частини: 1) внутрішню впорядкованість, узгодженість і взаємодію частин цілого; 2) сукупність процесів функціонування управління і саморегулювання на кожному структурному рівні.
7. Дьяконов К. Н., 1991	Це стійка впорядкованість, структурованість в часі і просторі, яка проявляється на земній поверхні у формі різноякісних індивідуальних геокомплексів різного таксономічного рангу і у закономірному чергуванні їх добових, сезонних, річних, внутрішньовікових мікро-, мезо- і макрорівнів (режимів функціонування).
8. Петлін В. М., 1993, 2002	Організація – це внутрішня впорядкованість природних територіальних систем, викликана сукупністю процесів, скерованих на взаємозв'язок диференційованих частин системи з метою реалізації спільної програми. Це просторово-часова результуюча функціональних процесів в природному середовищі.
9. Великий тлумачний словник, 2004	Термін організація стає більш зрозумілим після відповіді на питання: «чия організація, ким створена, організована, забезпечена, налагоджена тощо».
10. Маца К. О., 2008	Це не стільки стан, скільки процес, який безперервно здійснюється в довколишньому середовищі.
11. Ковальов О. П., 2009	Це упорядкованість відібраних неоднорідностей. Це не що інше, як засіб упорядкування складових шляхом встановлення певних відношень між ними.
12. Гнатів П. С., Хірівський П. Р., 2010	Це властивість усіх систем різного ієрархічного рівня, що відповідає певній упорядкованості її змісту, відповідно до дії системотвірних чинників. Це властивість об'єктів проявляти взаємозалежну поведінку частин у рамках цілого

[2,3,4,6,7, 9,10,12,14,15]

Попри це, термін «організація» володіє низкою підходів до трактування:

- 1) по-перше, це внутрішня узгодженість, упорядкованість взаємодії більш або менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлених його побудовою;
- 2) по-друге, це сукупність процесів та дій, що ведуть до утворення і удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого;
- 3) по-третє, це об'єднання людей, що сумісно реалізують деяку програму або прагнуть досягнути якої-небудь мети та діють за певними правилами та принципами [6].

Як бачимо, змістовність даного терміну передбачає наявність як процесуального рівня або динамічної основи, так і статичного трактування (статична форма організації). Це обумовило дослідження вищезгаданого терміну різними вченими, приналежних до різних часових епох (табл.1).

Очевидним є те, що часові відмінності у трактуванні терміну «організація» майже не помітні, оскільки обґрунтування поняття відбувається в площині системного аналізу, єдності статичної та процесуального механізму. В результаті спільною результативною думкою усіх досліджень є наявність наступних характеристик організації [6]:

- 1) ступінь впорядкованості частин в цілому (певній системі);
- 2) динамічна складова, що уособлює процес стосовно напрямку створення певної системи;
- 3) наявність сукупності явищ з певними властивостями та функціями, що дозволяють зберігати та розвивати цілісність системи.

Визначаючи семантичне значення терміну «організація» засновник організаційної науки А. Богданов у власній праці «Тектологія. Загальна організаційна наука» трактує цей термін по-своєму: «Всяка людська діяльність об'єктивно є організуючою або дезорганізуючою». Він пояснює цей термін з точки зору повсякденного використання, що синонімічне з поняттям «організувати», володіючи при цьому вузьким, спеціальним змістом. Проте, при глибшому та детальнішому аналізі змістовність стає набагато ширшою і належить не лише до людських активностей, трудових ресурсів та засобів виробництва, але й до живої та неживої природи у всіх її проявах: «Природа – великий перший організатор і сама людина один з її організованих витворів» [1].

Підтримуючи точку зору Монастирського Г.Л. стосовно розуміння організації через призму статичної та динамічної складової вважаємо, що співвідношення статичної та динамічних процесів при дослідженні організації туристичних ресурсів відіграє вирішальну роль. Адже статична складова передбачає наявність різного роду цілісних утворень, в нашому випадку – природних, антропогенних, соціальних, технічних тощо, що завдяки динамічним процесам (наприклад, впорядкування окремих елементів або складових статичної системи) дозволяє формувати та підтримувати цілісність природних та антропогенних об'єднань, що вже функціонують або лише формуються. Усі ці процеси містять людський фактор, що разом з самоорганізуючим природним початком уможливорює функціонування цілої системи. В нашому випадку мова йде про

організаційну систему туристичних ресурсів, що поєднує природну та людську складову. За твердженням професора Любіцевої О. О. ресурси туризму – це об'єкти, території, явища, які здатні задовольняти потреби відвідувачів [5]. Це означає, що будь-яка територія вже є самостійним ресурсом, з відмінними окремими складовими, що здатні задовільняти туристичні потреби лише за умови певної організації цієї території, адже туристичні ресурси здебільшого є прив'язані до конкретної території, місця чи точкової складової. Саме організаційна творчість природи та свідомо організаційна діяльність людини, що формується в площині організаційного досвіду суспільства та туризму зокрема, є в основі теоретичних досліджень організації туристичних ресурсів, визначаючи тим самим значення, місце та роль в системі відносин: природа ↔ людина ↔ суспільство.

Організація туристичних ресурсів передбачає створення цілісної системи, основними складниками якої є статична туристично-ресурсна структура та факторна основа, що пов'язані динамічною властивістю взаємозв'язку між основними та допоміжними елементами цієї системи. Дослідження будь-якого об'єкта традиційно передбачає з'ясування його особливостей виникнення, створення. Саме у з'ясуванні причин, чинників або факторів прихована низка положень, що дають змогу пояснити не лише його виникнення, але й подальшу сутність, змістовність, становлення, розвиток, сталість чи змінність.

Як стверджує Г.Л. Монастирський у своїй праці: «Перше положення організації: система є результатом процесу її організації, проте не кожен процес завершується утворенням системи. Тобто первинним є процес» [6]. Для нас є надзвичайно важливим дослідження усіх процесів, що призводять чи зможуть обумовити організацію туристичних ресурсів на певній території, оцінки можливостей виникнення цих процесів в результаті факторного аналізу території.

Організація туристичних ресурсів має вигляд системи, що створена на основі сукупності взаємопов'язаних елементів, в результаті чого з'являються зовсім нові властивості системи, що не завжди є сумою простих властивостей первинних вхідних елементів. Якість організації системи, зазвичай, відображається в ефекті синергії [6]. Це означає, що результат функціонування системи в цілому є вищим за суму результатів окремих елементів, що становлять їхню сукупність. До прикладу, візьмемо окрему територію з наявністю певних видів туристичних ресурсів. Кожен з видів туристичних ресурсів при використанні формують власну організаційну систему з відмінними або однаковими властивостями, проте з різною ефективністю їхнього використання. Ця ефективність залежить від ступеня взаємозв'язку цих елементів між собою, що безпосередньо пов'язано з якістю організації цих підсистемних складових. Організація туристичних ресурсів цілої території, а не її окремих фрагментів, значно більше уможливорює виникнення ефекту синергії.

Основними характеристиками системи організації туристичних ресурсів є:

- 1) наявність компонентів (природних, соціальних, економічних тощо);
- 2) наявність зв'язків (між компонентами та середовищем);
- 3) наявність структури компонентів, що забезпечує стабільність системи та формує стійкість;
- 4) наявність взаємодії між компонентами системи, результатом чого є формування процесів, що можуть призвести до результативності організації усієї системи);
- 5) формування системних процесів, що свідчать про змінність. Процеси змінюють ресурси, що входять в систему та формують організований продукт;
- 6) цілісність та ємерджентність;
- 7) наявність зовнішніх явищ та чинників, що формують зовнішнє середовище, впливаючи на цю систему, проте не є її складовою;
- 8) концепційна умова формування.

Такий системний підхід до трактування організації туристичних ресурсів дозволяє дослідити чинники, що безпосередньо впливають на формування організації, властивості вже сформованої організації, допомагає встановити її цілісність, організованість та доцільність такої організації загалом. Якщо взяти за основу загальне структурне уявлення про «організацію», ми отримуємо наступну схему організації туристичних ресурсів (рис. 1).

Рис. 1. Структурне уявлення про організацію туристичних ресурсів

Беззаперечним є той факт, що в центрі організації туристичних ресурсів є людина, яка власноруч попередньо теоретично визначає цільово-

функціональні характеристики туристичного потенціалу території, розкриває його структурні елементи та формує основні процеси у часовому вимірі. Саме людина слугує тією суб'єктно-об'єктною складовою, що оцінює можливості та доречність формування туристичного продукту за рахунок системного підходу.

Висновки. Беручи до уваги вищесказане очевидним є наступне: поняття «організація туристичних ресурсів» може увійти в понятійно-термінологічний апарат туризмології. Змістовне наповнення формують ресурсна стаціонарність території, динамічність процесів та факторний аналіз; системний організаційний підхід при дослідженні туристичних ресурсів дозволить глибше пізнати та розкрити системну природу туристичного потенціалу території, здатного задовольнити специфічні людські потреби у якості туристичної послуги; організаційна система туристичних ресурсів зможе слугувати орієнтиром стосовно розвитку туризму території чи окремого поселення - як повноцінної складової економіки України в цілому та окремих регіонів зокрема; організація туристичних ресурсів будь-якої території дозволить визначити пріоритетність галузевого розвитку регіону чи окремого поселення, визначивши місце та роль туристичної сфери в межах конкретної території та доречність її функціонування загалом; в центрі організаційної системи туристичних ресурсів є людина та задоволення її потреб, що може відбуватися в системі відносин в системі відносин: природа ↔ людина ↔ суспільство.

Список використаних джерел:

1. Богданов А. А. Всеобщая организационная наука (тектология).- М.,1913-1917., Т. 1.,2; 2-е изд. М.; Л., 1925-1929., Т 1-3.
2. Гнатів П. С., Хірівський П. Р. Теорія систем і системний аналіз в екології/ П. С. Гнатів, П. Р. Хірівський. – Львів, 2010. – 204 с.
3. Дьяконов К. Н. Географические законы и их физическая сущность // Вопр. Геогр. /1981. № 117. – С. 28-40.
4. Ковальов О. П. На межі ландшафтно-географічного структуралізму // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 305: Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 3-11.
5. Любіцева О. О. До питання термінології в туризмі / О. О. Любіцева // Географія та туризм. – 2010. № 3.- С. 7-10.
6. Матвійчук Л. Ю. Інституціонально-організаційне забезпечення ефективного використання та охорони охорони туристичних ресурсів.[Електронний ресурс]. Режим доступу www.esoponu.nauko.com.ua.
7. Маца К. О. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации: монографія / К. А. Маца. – К.: Обрії, 2008. – 196 с.
8. Монастирський Г. Л. Теорія організації.[Електронний ресурс] Режим доступу: <http://westudentc.com.ua>.
9. Петлін В. М. Екологічні механізми організації природних територіальних систем / В. М. Петлін. – Львів, Вид. Центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 291 с.
10. Преображенский В. С. Рекреационная география , ее состояние и перспективы /В. С. Преображенский, Б. Н. Лиханов, Ю. А. Веденин // Социально-экономические и географические аспекты исследования. – М.; 1974. – С. 1-16.
11. Піцун Я. С. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування та нарощування туристичного потенціалу території України / Я. С. Піцун // Матер. 7-ї міжнародн. Науково-практичної конф. «Географія, економіка і туризм». – Львів, 2013.- С. 362-364.

12. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации. – Л., 1972. – 98 с.
13. Сетров М. И. Общие принципы организации систем и их методологическое значение. – Л., Наука, 1968. – 120 с.
14. Солнцев В. Н. Системная организация ландшафтов: (Проблемы методологии и теории. – М.: Мысль, 1981. – 239 с.
15. Урсул А. Д. Информационный аспект взаимодействия общества и природы // Природа и общество. – М.: Наука, 1968. – С. 290-297.

Список использованных источников:

1. Гнатив П. С., Хиривский П. Р. Теория систем и системный анализ в экологии/ П. С. Гнатив, П. Р. Хиривский. – Львов, 2010. – 204 с.
2. Ковалев О. П. На пределе ландшафтно-географического структурализма // Научный вестник Черновецкого университета: Сборник научных работ. Вып. 305: География. – Черновцы: Рута, 2006. – С. 3-11.
3. Любичева О. О. К вопросу терминологии в туризме / О. О. Любичева // География и туризм. – 2010. № 3.- С. 7-10.
4. Матвийчук Л. Ю. Институционально-организационное обеспечение эффективного использования и охраны туристических ресурсов.[Электронный ресурс]. Режим доступа: www.economy.nayko.com.ua.
5. Монастырский Г. Л. Теория организации.[Электронный ресурс] Режим доступа: <http://westudentc.com.ua>.
6. Петлин В. Н. Экологические механизмы организации природных территориальных систем / В. Н. Петлин. – Львов, Изд. Центр ЛНУ им. И. Франка, 2008. – 291 с.
7. Пицун Я. С. Теоретико-методологический анализ процесса формирования и наращивания туристического потенциала территории Украины / Я. С. Пицун // Матер. 7-й международной Научно-практической конф. «География, экономика и туризм». – Львов, 2013.- С. 362-364.

References:

1. Bogdanov A. A. Vseobshchaya organizatsionnaya nauka (tektologiya).- M.,1913-1917., T. 1.,2; 2-e izd. M.; L., 1925-1929., T 1-3.
2. Gnativ P. S., Hirivskuy P. R. Teoriya sistem i sistemnyy analiz v ekologiyi / P. S. Gnativ, P. R. Hirivskuy. – Lviv, 2010. – 204 s.
3. Dyakonov K. N. Geograficheskiye zakony i ih fizicheskaya sushnost // Vopr. geogr. /1981. № 117. – S. 28-40.
4. Kovalov O. P. Na mezi landshaftno-geografichnogo strukturalizmu // Naukovy visnik Chernivetskogo universitetu: Zbirnik naukovuh prats. Vup. 305: Geografiya. – Chernivtsui: Ruta, 2006. – S. 3-11.
5. Luybitseva O. O. Do putannya terminologiyi v turizmi / O. O. Luybitseva // Geografiya ta turizm. – 2010. № 3.- S. 7-10.
6. Matviychuk L. Yu. Instytutstionalno-organizatsiynе zabezpechennya efektyvnogo vikorystannya ta ohoronu turystychnykh resursiv.[Elektronnyy resurs].www.economy.nayko.com.ua.
7. Matsa K. O. Sistemu neorganicheskoye, organicheskoye, sotsialnuye: svoystva i printsipy organizatsiyi: monografiya / K. O. Matsa. – K.: Obriyi, 2008. – 196 s.
8. Monastyrskiy G. L. Teoriya organizatsiyi.[Elektronnyy resurs] <http://westudentc.com.ua>.
9. Petlin V. M. Ekologichni mehanizmy organizatsiyi pryrodnuyh teritorialnykh sistem / V. M. Petlin. – Lviv, Vud. Tsentru JINU im. I. Franka, 2008. – 291 s.
10. Preobrazenskiy V. S. Rekreatsionnaya geografiya, yе sostoyaniye i perspektivu /V. S. Preobrazenskiy , B.N. Lihanov, Yu. A. Vedenin // Sotsialno-ekonomicheskoye i geograficheskoye aspektu issledovaniya. – M.; 1974. – S. 1-16.
11. Pitsyn Ya. S. Teoretiko-metodologichnyy analiz protsesuy formuvannya ta naroschuvannya turystychnogo potentsialy teritoriyi Ukrainu / Ya. S. Pitsyn // Mater. 7-i miznarodn. naykovo-praktichnoyi konf. «Geografiya, ekonomika i turizm». – Lviv, 2013.- S. 362-364.
12. Setrov M. I. Osnovu funktsionalnoy teorii organizatsiyi. – L., 1972. – 98 s.
13. Setrov M. I. Obschiye printsipy organizatsii sistem i ih metodologicheskoye znatcheniye. – L., Nauka, 1968. – 120 s.
14. Solntsev V. N. Sistemnaya organizatsiya landshaftov: (Problemy metodologiyi i teorii. – M.: Musl, 1981. – 239 s.
15. Yrsyl A. D. Informatsionnyy aspekt vzaemodeystviya obschestva i prirodu // Priroda i obschestvo. – M.: Nayka, 1968. – S. 290-297.